

QUSHQO'NMAS (SONCHUS ASPER) O'SIMLIGINING MUHUM XUSUSIYATLARI.

Yursunova O'g'iloy Mamitali qizi

Farg'ona Davlat Universiteti biologiya yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qushqo'nmas (Sonchus asper) o'simligining muhim xususiyatlari qayerlarda uchrashi xomashyosini yig'ish va uning sifati, kimyoviy tarkibi, tibbiyotda qo'llanilishi, bu o'simlikdan qanday usullarda foydalanish mumkinligi va foydalanish mumkin bo'lmagan holatlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Sonchus asper, ruderal, Asteraceae, silimarin, vitaminlar, efir moylar, makroelementlar, mikroelementlar, biogen aminlar, biologik faol moddalar, quritilgan mevasi va boshqalar.*

O'simlikga botanik tavsif.

Qushqo'nmas (*Sonchus asper*) - balandligi 200 sm gacha yetadigan bir yillik o'simlik. Uning barglari tikanli bo'lib, momaqaymoqqa o'xshash sariq gullari mavjud. Barglari ko'k-yashil rangda oddiy lansetsimon shaklida bo'lib, chetlari to'liqinsimon, ba'zan esa bo'laksimon bo'ladi. O'simlikning barglarining ikkala cheti ham, tagi ham tikan bilan qoplangan. Bitta o'simlik bir nechta tekis tepali gul boshlarini hosil qiladi, ularning har birida ko'plab sariq rangli gullar mavjud, lekin disk gullari mavjud bo'lmaydi. Poyasi ichi bo'sh va keng bo'ladi, o'simlik jarohatlanganda o'zidan oq lateks chiqaradi. O'simlikning yuqori qismida barg bazasi keng dumaloq kengaytirilgan, poyani niqoblab oladi. Gullar to'pgulni olib yuruvchi kengaygan qismida yonma-yon to'plangan sariq boshchalarga yig'iladi. Mevasi esa silliq bo'lib, uning tepasida bir tutam paxtasimon oq tuklar mavjud. Poyasi tik bo'lib, shoxlanib tez o'sadi. Gullari esa hammasi ligulate, germafroditlardir. Gul tojibarg nayining uzunligi 5 mm, tepasida bir nechta tuklar bo'lib, 5 ta mayda tishli ligul bilan tugaydi. Mevasi esa yassilangan oval elliptik shaklida bo'ladi. Qushqo'nmas (*Sonchus asper*) o'simligi ruderal o'simliklar qatoriga kiradi. Ruderal o'simliklari deb kuchli antropogen ta'sir doirasida bo'lgan yashash muhitlarida – aholi yashash punktlari va ularning atrofi, avtomobil va temir yo'llar yoqalari, tashlandiq yerlar, ahlatxonalar, chorva hayvonlari qo'ralarining atroflarida o'sadigan o'simliklarga aytiladi.

Tarqalishi.

*Sonchus asper*ning vatani Yevropa, Shimoliy Afrika va G'arbiy Osiyo. U boshqa qit'alarda ham tabiiy holda o'sadi. Butun dunyoda (G'arbiy va Sharqiy Yevropa, Britaniya orollari, Janubiy va Markaziy Afrika, Shimoliy va Janubiy Amerika, Azor orollari, O'rta Osiyo) keng tarqalgan. Rossiyada u Yevropa qismining janubiy hududlarida (shu jumladan Kavkazda) va G'arbiy Sibirning

janubida begona o't sifatida uchraydi. Yovvoyi o'tlar bo'lgan joylarda o'sadi; ba'zan bog'larda, bog'larda va yovvoyi tabiatda o'stiriladi. Juda agressiv begona o't. Dorivor xom ashyo olish uchun yetishtiriladi. Rossiyada umumiy ekin maydoni taxminan 10 ming hektarni, Ukrainada - taxminan 5 ming hektarni, Xitoyda - 100 ming hektarni tashkil qiladi.

Xomashyoni yig'ish va uning sifati.

Dorivor maqsadlarda pishgan quritilgan mevalari, shuningdek, urug'lari va ildizlari yig'ib olinadi. Urug'lari avgust-sentyabr oylarida, savatchalarining o'rama barglari quriganda yig'ib olinadi. Yig'im ishlari erta tongda, gullari gullashidan oldin boshlanadi, quritiladi va xomashyo havo yaxshi aylandigan xonalarda 1 yil davomida saqlanadi. Ildizlari kuzda qazib olinadi hamda yuviladi, quyoshda yoki 40-50°C haroratda quritiladi.

Kimyoviy tarkibi.

Asosiy faol moddasi tabiatda kamdan-kam uchraydigan biologik faol modda – silimarindir (2,7%). Silimarin bu uchta izomer – silibin, silidianin va silixristin aralashmasidan tashkil topgan. Bundan tashqari, qushqo'nmas mevalari tarkibida 30% dan ortiq yog'lar va 0,1% gacha efir moylari, biogen aminlari (tiramin, gistamin), qatronlar, makroelementlar (kaliy – 9,2 mg/g, kalsiy – 16,6 mg/g, magniy – 4,2 mg/g, temir – 0,08 mg/g), mikroelementlar (bor – 22,4 mkg/g, yod – 0,09 mkg/g, marganets – 0,1 mkg/g, mis – 1,16 mkg/g, selen – 22,9 mkg/g, xrom – 0,15 mkg/g, rux – 0,71 mkg/g va boshqalar), B, A, D, E, F, K guruh vitaminlari va boshqalar mavjud bo'ladi.

Tibbiyotda qo'llanilishi.

Qushqo'nmasdan tayyorlangan preparatlar jigarni zararsizlantirish funksiyasini kuchaytiradi, jigar to'qimalarining tiklanishiga yordam beradi, safro sekretsiyasini oshiradi, yog'larning hazm bo'lishini yaxshilaydi, siydik haydovchi, yallig'lanishga qarshi, jarohatni bitiruvchi, yaraga qarshi, kapillyarlarni mustahkamlovchi va antioksidant xususiyatlarga ega. Qushqo'nmas urug'ining moyi jarohatni bitiruvchi, kuyishga qarshi, gepatoprotektiv xususiyatlarga ega va biologik faolligi jihatidan chakanda moyidan kam emas. Qushqo'nmasning urug'lari o'tkir va surunkali gepatit, jigarning sirrozi va toksikmetabolik shikastlanishlari (alkogol, dori vositalari, kimyoviy, oziq-ovqat), homilador ayollarning toksikozi, xoletsistit, o't pufagining yallig'lanishi va o't toshi kasalliklarini davolashda ishlatiladi. U taloq, qalqonsimon bez, qon, tuz yig'ilganda, venalarning varikoz kengayishi, qonda shakar yuqori miqdorida (qandli diabet), ateroskleroz, shishishlar, istisqo, semirish, radikulit, bo'g'imlarda og'riq, bavoil, allergik kasalliklarda ishlatiladi. O'simlik urug'ini (urug' po'stini) iste'mol qilish oshqozon-ichak traktining sekretor va harakatlantiruvchi funksiyalarini kuchaytiradi, yog'lar va yog'da eriydigan vitaminlarni to'liq o'zlashtirilishiga yordam beradi va ich qotishni yo'qotadi, oshqozon va yo'g'on ichak shilliq qavatining yallig'lanish jarayonlarini davolaydi. Qushqo'nmasning urug'lari kimyoviy va nur terapiyasida

profilaktika vositasi sifatida qo'llaniladi .Shuningdek, ortiqcha ichish natijasida vujudga kelgan intoksikatsiyani yo'qotish uchun ishlatiladi. Ildizlarning damlamasi diareya, radikulit va tomir tortishishlarda siydik haydovchi vosita sifatida qabul qilinadi.Qushqo'nmasning barg sharbati ich qotishi, yo'g'on ichak va oshqozon shilliq qavatining yallig'lanishi, bo'g'imlar og'rig'ida ichiladi. Urug'larning qaynatmasi va nastoykasi venalarning varikoz kengayishida ichiladi. Tashqi tomondan urug'lar qaynatmasi va kukuni, shuningdek, qushqo'nmasning yangi barglaridan tayyorlangan bo'tqasi ochiq sinishlar, yaralar, kuyishlar, yiringli jarayonlar, toshmalarni davolashda ishlatiladi. Qushqo'nmas yog'i pes, psoriaz, kallik, husnbuzar, ekzema, giperkeratoz, neyrodermatitni davolashda ishlatiladi. Qushqo'nmas ildizining qaynatmasi chayish shaklida tish og'rig'i, stomatit, gingivit, faringit uchun ishlatiladi. Qushqo'nmasning mevalaridan «Silibor» va «Silimar» tabletka shaklida preparatlari tayyorlanadi.Qushqo'nmasdan analog preparatlari ishlab chiqariladidaigan davlatlar Bolgariyada (Karsil), Rossiyada (Silibinin) va Germaniyada (Legalon) hisoblanadi.

Qo'llash mumkin bo'lmagan holatlar.

Hozirgi kungacha ushbu o'simlikning nojo'ya ta'sirlari aniqlanmagan. Ammo qushqo'nmas preparatlarini shifokor bilan maslahatlashib qabul qilish kerak. Homiladorlik paytida preparatlarini qabul qilish tavsiya etilmaydi.Davolash paytida achchiq va yog'li ovqatlardan hamda spirtli ichimliklardan voz kechish kerak bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu maqolada Qushqo'nmas (*Sonchus asper*)o'simligining deyarli barcha xususiyatlari bilan tanishib chiqdik. Ushbu o'simlikning xalq tabobati va tibbiyotda o'z o'rniga ega bo'lgan o'simlik ekan . O'simlik tarkibda uchrovchi turli xil kimyoviy birikmlaar sabab ushbu o'simlikning ishlatilish sohasi juda ham ko'p hisoblanadi.Bu o'simlik tarkibida uchraydigan moddalarni dorivorlik vazifasi ham ularda uchraydigan turli makro va mikro elementlar singari turli tuman hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sharobitdinovich, T. K., Ravshanovich, O. R. I., & Baxtiyarovna, U. F. (2022). LIPA O 'SIMLIGINING MORFOLOGIYASI VA FIZIOLOGIYASI, FARG'ONA SHAHAR FLORASIDAGI AHAMIYATI. *Farg'ona davlat universiteti*, (5), 63-63.
2. Ravshanovich, O. I. THE WORLD OF PLANTS IN THE URBAN FLORA OF FERGANA CITY.
3. 3.Xolmatov H.X. , Qosimov A.I. – “Dorivor o'simliklar”. – T. : «Ibn Sino» nashriyoti, 1994. – b. 251-260, 263-268
4. Xolmatov H.X. , Habibov Z.H. – “O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari”.